

Juho Rahkonen

Journalisti hyökyaallon harjalla

Aasian katastrofi uutistyön tekijöiden kokemana

Journalismin tutkimusyksikkö
Tampereen yliopisto
Tampere 2005

Sisälllys

1. Tutkimusasetelma	3
1.1. Taustaa	3
1.2. Tutkimuskysymykset	4
1.3. Aineisto ja menetelmät	4
1.4. Käsitteiden määrittely	5
1.5. Mediasisältöihin vaikuttavat tekijät	6
2. Katastrofiuutisointi journalistien kokemana	9
2.1. Tietolähteet	9
2.2. Journalistien suhde viranomaisiin	12
2.3. Suhde silminnäkijöihin ja omaisiin	14
2.4. Omat journalistiset toimintaperiaatteet	16
2.5. Omaan työhön vaikuttavat tekijät	18
3. Johtopäätökset	20
Kirjallisuus	21
Liite: Aineiston kuvailulehti	
 Kuviot:	
Kuvio 1. Shoemakerin-Reesen malli journalismiin vaikuttavista tekijöistä	6
Kuvio 2. Journalistien mainitsemat tietolähteet	10

1. Tutkimusasetelma

Tämän tutkimuksen kohteena ovat ne *journalistisen työn käytännöt ja työhön vaikuttaneet olosuhteet*, joiden vuoksi 26.12.2004 sattuneesta Aasian katastrofista välittyi yleisölle sellainen kuva kuin välittyi. Raportissa ei kuvailla eikä tulkita median välittämää kuvaa sinänsä, vaan journalismiin vaikuttavia tekijöitä. Aineistona ovat 30 journalistin henkilökohtaiset kuvaukset siitä, miten he kokivat katastrofiuutisoinnin omassa työssään.

1.1. Taustaa

Joukkoviestimillä on keskeinen rooli nykyajan ihmisen maailmankuvan muodostumisessa. Useimmista maailman tapahtumista ei ole mahdollista saada suoraa havaintoa, vaan ihmiset ovat median välittämän tiedon varassa. Tämä korostuu erityisesti Aasian katastrofin tapaisissa yllättävissä ja vaikutuksiltaan laajoissa tapahtumissa, joiden yhteydessä ihmisten tiedontarve on tavallista suurempi.

Suomalaiset viettävät erilaisten joukkoviestimien äärellä lähes kolmanneksen ajastaan, yli seitsemän tuntia vuorokaudessa. Tästä lehtien osuus on tunti ja 21 minuuttia, television osuus 2 tuntia 47 minuuttia ja radion osuus 3 tuntia 28 minuuttia. Perinteisten joukkoviestimien rooli uutisvälityksessä on keskeinen, sillä internetin keskimääräinen käyttöaika on reilut 20 minuuttia vuorokaudessa. On tosin huomattava, että alle 25-vuotiaat käyttävät internetiä lähes 40 minuuttia vuorokaudessa, selvästi enemmän kuin väestö keskimäärin. (Tilastokeskus 2002, 109; 139; 173.)

Aasian katastrofissa internet nousi nopeutensa ja joustavuutensa ansiosta monessa suhteessa ohi perinteisten joukkoviestimien. Erityisesti sukeltajien ylläpitämät sukellus.fi-internet-sivut tyydyttivät akuutin täsmäinformaation tarvetta, joka oli suuri varsinkin läheisistään epä tietoisilla omaisilla. Uuden median esiinmarssista huolimatta kokonaiskuvan välittäminen jäi lähes kokonaan perinteisten joukkoviestimien tehtäväksi.

Kriisiviestinnän tutkimuksessa voidaan lähteä liikkeelle pragmaattis-hallinnollisesta näkökulmasta, jolloin huomio kiinnittyy lähinnä viranomaistiedotuksen tehokkuuteen ja sanoman perillemenoon. Tällöin viestintää tarkastellaan yksisuuntaisena prosessina, ja tutkimuksen kohteena on viranomaisten lähettämien viestien selkeys, yksiselitteisyys ja ymmärrettävyys. Pentti Raittilan (1996, 12–13) mukaan tällainen näkökulma sopii huonosti demokraattisen yhteiskunnan ja sananvapauden ihanteisiin. Journalismin tehtävä ei ole vain toistaa viranomaisten tiedotusta mahdollisimman oikein ja tehokkaasti, vaan myös taustoittaa ja tulkita tapahtumia, arvioida kriittisesti eri osapuolten toimintaa ja käsitellä tapahtumaan liittyviä tunteita. Raittila toteaa, että katastrofeissakaan ihmiset eivät toimi yksittäisinä ja erillisinä kohteina, vaan he ovat keskenään sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Eri toimijoiden välinen vuorovaikutus on lähtökohtana myös tässä tutkimuksessa. *Journalistit eivät siirrä yleisölle tosiasioita sellaisinaan, vaan tiedonvälitykseen vaikuttavat paitsi itse tapahtumat, myös ammatilliset ja median ulkopuoliset tekijät.* Näitä tekijöitä tarkastellaan hieman edempänä.

Tutkimus on tehty Journalismin tutkimusyksikössä Tampereen yliopistossa, ja sen on rahoittanut oikeusministeriön alainen Onnettomuustutkintakeskus. Tutkimuksen suunnittelussa ja toteutuksessa ovat olleet mukana lehtori Kari Koljonen Tampereen yliopiston tiedotusopin laitokselta ja tutkimusjohtaja Esa Reunanen Journalismin tutkimusyksiköstä. Koljonen on lisäksi hankkinut noin puolet aineistona olevista 30:stä journalistien kertomuksesta.

1.2. Tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tarkoitus on selvittää, miten journalistit toimivat Aasian katastrofin uutisoinnissa. Kysymystä lähestytään viidestä näkökulmasta:

- Journalistien käyttämät tietolähteet
- Suhde viranomaisten toimintaan, erityisesti tiedotukseen
- Suhde silminnäkijöihin ja uhrien omaisiin
- Omaa työtä määrittävät journalistiset toimintaperiaatteet
- Muut omaan työhön vaikuttavat olosuhteet, kuten työn rasittavuus ja organisointi

Yleisempänä tavoitteena on hahmottaa niitä journalistisen työn käytäntöjä, joiden seurauksena Aasian katastrofijournalismi oli sellaista kuin oli. Tämä voi lisätä journalismin toimintaperiaatteiden tuntemusta niin ammattikunnan kuin yleisönkin keskuudessa ja parhaassa tapauksessa auttaa varautumista tulevien suuronnettomuuksien raportointiin. Lähtökohtana on, että toimittajien, viranomaisten ja onnettomuuden kohdanneiden ihmisten intressit eivät ole vastakkaisia, vaan pikemminkin on kaikkien etu ymmärtää toisten toimintaa ja ajattelutapoja. Tutkimuksen aineistossa on tapauksia, joissa näkyy viranomaisten ja toimittajien välistä luottamuksen puutetta. Tiedon lisääminen journalistien toimintatavoista ja työn tarkoituksesta auttaa toivottavasti lieventämään tällaisia vastakkainasetteluja, jotka vaikeuttavat katastrofien yhteistä hoitoa.

1.3. Aineisto ja menetelmät

Tutkimusta varten kerättiin 30 journalistilta omakohtaiset kirjalliset kertomukset siitä, miten he itse omassa työtehtävässään kokivat Aasian katastrofin uutisoinnin. Journalisteille lähetetty tehtävänanto kuuluu näin:

Miten sinä toimit Aasian katastrofin yhteydessä? Pyydämme sinua kertomaan kokemuksistasi kirjallisella kuvauksella. Kuvaile tapahtumien kulkua juuri sellaisena kuin sen itse koit tehdessäsi uutistyötä. Siihen, mistä kirjoitat, millä tavoin kirjoitat ja miten paljon kirjoitat, emme halua asettaa rajoja. Jokainen kirjoitus on meille erittäin arvokas, ja niitä käsitellään luottamuksellisesti.

Vapaamuotoisella tehtävänannolla pyrittiin siihen, että journalistien kertomukset olisivat mahdollisimman aitoja ja spontaaneja. Mitään tarkempia ohjeita esimerkiksi tietolähteiden tai ajankäytön kuvailemisesta ei annettu. Muun muassa näitä asioita kuitenkin nousee esiin journalistien kertomuksista. Kertomukset olivat pituudeltaan yhdestä viiteen A4-liuskaa. Yleisin pituus oli pari sivua. Vastausprosentti oli 70.

Tutkimuksen kohteiksi valittiin seuraavat viestimet: Yle, STT, Lehtikuva, Nelonen, MTV3, Turun Sanomat, Helsingin Sanomat, Aamulehti ja Iltalehti. Yhteyttä otettiin aina ensin toimituksen johtoon, mutta sen jälkeen osallistuminen oli jokaisen journalistin oman harkinnan varassa. Toimitusten johtohenkilöt auttoivat sopivien journalistien valinnassa ja edistivät muutenkin aineiston keräämistä mm. informoimalla henkilöstöään. Journalistit suhtautuivat tutkimuksen tekoon lähes poikkeuksetta hyvin myönteisesti ja yhteistyöhenkisesti. Mukaan pyydytyistä viestimistä ainoastaan MTV3 kieltäytyi osallistumisesta tähän tutkimukseen. Iltalehden kohdalla kävi niin, että toimituksen johto suhtautui tutkimukseen yhteistyöhaluisesti, mutta lopulta keneltäkään työntekijältä ei tullut kertomuksia.

Kertomuksen lähettäneistä 16 on toimittajia, joista Suomessa työskenteli 12. Aasiassa ja Suomessa työskennelleitä kuvaajia tai kuvatoimittajia oli kumpiakin kaksi. Loput kymmenen toimivat katastrofin aikaan erilaisissa johtotehtävissä, lähinnä uutispäällikköinä tai osastojen esimiehinä. Enemmistö tähän tutkimukseen osallistuneista työskenteli siis Suomen päässä, mikä vastaa varsin hyvin journalistien kokonaistilannetta. Tutkimukseen pyrittiin valitsemaan sellaisia henkilöitä, jotka olivat olleet merkittävästi mukana Aasian katastrofin uutisoinnissa. Osa kirjoittajista oli ollut työssä vain katastrofin alkupäivinä tai sitä seuranneella viikolla, osa oli seurannut katastrofia työnsä äärestä useita viikkoja.

Aineiston analysoinnissa käytetään laadullisia menetelmiä. Tarkoituksena on luoda kuva aineiston *olennaisista* piirteistä mutta ei luoda tilastollisesti kattavaa kuvaa erilaisten piirteiden yleisyydestä, koska aineistoa ei ole kerätty edustavalla otannalla. Ainoastaan tietolähteitä koskevia mainintoja kartoitetaan määrällisesti, mutta aineiston luonteen vuoksi yleistävien johtopäätösten teossa on syytä olla varovainen.

Liitteenä olevassa taulukossa on kuvailtu koko aineisto viiden ulottuvuuden mukaan (tietolähteet, suhde viranomaisiin, suhde silminnäkijöihin ja uhrien omaisiin, omat toimintaperiaatteet sekä työhön vaikuttaneet olosuhteet). Ensimmäisessä sarakkeessa kerrotaan journalistin tehtävä ja asemapaikka katastrofiuutisoinnin aikana. Jotta raportista ei voisi tunnistaa yksittäisiä henkilöitä eikä heidän edustamiaan viestimiä, journalistit on taulukossa jaoteltu sanomalehtien ja sähköisen median edustajiin siten, että sähköiseen mediaan kuuluvat television lisäksi uutistoimistot. Kuvaajat ja kuvatoimittajat ovat oma ryhmänsä, ja heidän joukossaan on niin Lehtikuvan kuin sanomalehtien edustajia.

1.4. Käsitteiden määrittely

Koska tämän tutkimuksen avainkäsitteet media ja journalismi saatetaan ymmärtää eri yhteyksissä erilaisilla tavoilla, seuraavaksi määritellään, miten niitä käytetään tässä tutkimuksessa.

Media tarkoittaa viestintävälinettä tai -kanavaa, mutta yleisesti käsite on totuttu liittämään joukkoviestimien järjestelmään. Latinan sana *media* merkitsee välineitä tai keinoja. Media on monikko, ja sen yksikkömuoto on *medium*. Tässä tutkimuksessa medialla tarkoitetaan siis joukkoviestimiä kokonaisuutena. Kun puhe on jostakin yksittäisestä viestimestä, käytetään sanaa tiedotusväline tai viestin (tai erityisemmin lehti, tv-kanava, radioasema jne.). On tärkeää, että mediaa ja journalismia tarkastellaan erikseen. Media on laajempi käsite kuin journalismi; journalismi on yksi erityinen mediasisältöjen ja -käytäntöjen laji.

Journalismi on organisoitua toimintaa, joka valikoi, järjestee, yhdistää ja välittää erilaisia ajankohtaisia tapahtumia ja puhetekoja koskevia kuvauksia ennalta rajaamattomalle yleisölle. Nämä ominaisuudet erottavat journalismin esimerkiksi internetin keskustelupalstojen kautta tapahtuvasta viestinnästä, vaikka siinäkin viestit tavoittavat yhtäaikaaisesti suuria ihmisjoukkoja. Journalismi on *toimitettua* julkisuutta, eli kaikki journalismin välittämä tieto kulkeutuu journalismin ammattilaisten, toimittajien, kautta. Journalismi pohjautuu ranskan kielen sanaan *journal*, joka tarkoittaa päiväkirjaa. Journalismi on siis jo nimensä mukaisesti ajankohtaista, kiinni tässä päivässä. Lisäksi journalismiin liittyy sellaisia ominaisuuksia kuin faktapohjaisuus ja yleinen merkittävyys. Journalismin ydinaluetta ovat uutiset, mutta journalismin piiriin lukeutuvat myös taustajutut ja reportaasit sekä mielipiteiden ilmaisuun tarkoitettut pääkirjoitukset, kolumnit, pakinat, yleisönosastokirjoitukset ja muut artikkelit.

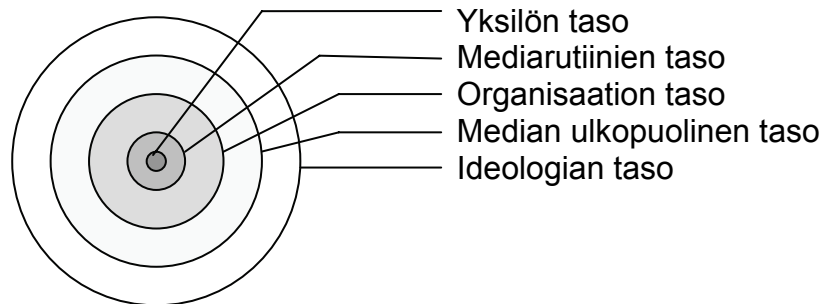
1.5. Mediasisältöihin vaikuttavat tekijät

Yksi journalismin tutkimuksen keskeisistä kysymyksistä on, määräytyykö juttujen sisältö enemmän yksilöiden vai organisaation kautta. Vaikka toimittajat tekevät yksilöllisiä ratkaisuja, he ovat jossain määrin riippuvaisia ammattikunnan sisäisistä, usein kirjoittamattomista säännöistä ja oman työnantajansa politiikasta. Julkisuusteoreetikko ja filosofi John Dewey (1991) korostaa vahvasti tapojen merkitystä ihmisten toiminnan muokkaajina ja määrittäjinä; kun asiaa ajattelee oikein pitkälle, jopa puhtaasti yksilöllisiltä vaikuttavat toimet osoittautuvat enemmän tai vähemmän yhteisöllisiksi.

On siis selvää, että tavat ja rutiinit vaikuttavat kaikkien ihmisten – myös journalistien – toimintaan, mutta miten tämä vaikutus toteutuu käytännössä? Entä miten sitä voi analysoida? Joukkoviestinnän tutkijat Pamela Shoemaker ja Stephen Reese (1991, 86) havainnollistavat tätä problematiikkaa mallilla, jossa erilaisia mediasisältöihin vaikuttavia tekijöitä on suhteutettu toisiinsa.

Kuvio 1.

Shoemakerin-Reesen malli journalismiin vaikuttavista tekijöistä

Shoemakerin-Reesen malli on rakennettu hierarkkiseksi siten, että sisempänä olevat kehät ovat alisteisempia ulommille kehillle. Aasian katastrofin uutisointiin sovellettuna tämä malli tuottaa sellaisen oletuksen, että yhteiskunnassa vallitsevat kulttuuriset ja ideologiset asenteet (niin sanottu *arkijärki*) ovat ensisijaisesti määrittäneet katastrofijournalismin painotuksia.

Millainen on se ideologinen ympäristö, jossa suomalaiset joukkoviestimet toimivat? Kun verrataan suomalaisen yhteiskunnan ominaispiirteitä esimerkiksi muihin Euroopan maihin, havaitaan ainakin yksi tärkeä piirre: *valtiokeskeisyys*. Se näkyy muun muassa julkisen vallan voimin tuotettujen palveluiden laajuudessa ja hyvinvointivaltion kannatuksessa sekä työmarkkinoilla kolmikantasopimisessa.

Suomalainen valtiokeskeinen ajattelutapa puolustaa yhteiskunnan yhtenäisyyttä vastustamalla sisäisiä jännitteitä. Sen vuoksi valtio pyritään kohottamaan ristiriitojen yläpuolelle ja sen roolia konfliktien ratkaisijana korostetaan. (Heikkilä 2001, 65.) Valtiokeskeinen ideologia saattaa selittää sitä, miksi Aasian katastrofin hoitoa koskeneessa julkisessa keskustelussa huomio kohdistui niin voimakkaasti valtiollisten organisaatioiden, lähinnä ulkoministeriön, toimintaan.

Kun vallitseva ideologinen ympäristö on valtiokeskeisyys, Shoemakerin-Reesen mallin seuraava taso eli median ulkopuoliset tekijät on alisteinen valtiokeskeiselle ajattelutavalle. Tätä ajattelutapaa seuraten yksittäiselle journalistille ei lopulta jäisi kovinkaan paljon harkintavaltaa mediasisällöistä, sillä hän olisi alisteinen mallin kaikille ulommille kehillle. Shoemaker ja Reese

kylläkin toteavat, ettei todellisuus ole näin suoraviivainen, vaan mallin eri kehät ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa.

Tarkastellaan seuraavaksi mallin avulla, millaiset asiat ovat olleet vaikuttamassa Aasian katastrofin uutisointiin. Nämä havainnot nousevat osittain journalistien kertomuksista, osittain aikaisemmasta journalismia ja yhteiskuntaa koskevasta tutkimuskirjallisuudesta.

- **Ideologian taso:** valtiokeskeisyys, suomalaiset kansakuntana, me-henki, lehdistönvapauden ihanne, markkinatalous
- **Median ulkopuolinen taso:** saatavilla olevat tietolähteet, lainsäädäntö (mm. laki yksityisyyden suojasta), yleisön odotukset, viranomaisten luomat työn rajoitukset/helpotukset
- **Organisaation taso:** lomakaudesta johtuva henkilöstövajaus, oma tehtävä toimituksessa, johtamis- ja työkuultuuri, toimituksen koko ja resurssit
- **Mediarutiinien taso:** kilpailu muiden viestimien kanssa (halu kertoa ensimmäisenä tuhojen todellinen laajuus ja kuolleiden määrä), uutiskriteerit, uutis- ja kuvatoimistojen käyttö, silminnäkijöiden (erityisesti omalla levikkialueella asuvien) etsiminen, haastateltavien tunteiden esiin nostaminen
- **Yksilön taso:** luonteenpiirteet, yleinen suhtautuminen maailmaan ja ihmisiin, henkilökohtaiset arvot ja asenteet, koulutus, työkokemus, sosioekonominen tausta

Vaikka Shoemakerin-Reesen malli on käyttökelpoinen väline pyrittäessä hahmottamaan journalismiin vaikuttavia tekijöitä, se on saanut myös kritiikkiä muun muassa hierarkkisuudestaan. Esimerkiksi Tuomo Mörän (1999, 34) mukaan malli suosittaa tulkintaa yksisuuntaisesta vaikutuksesta eikä tuo selkoa siihen, miten eri kehien välinen vuorovaikutus toteutuu.

Ideologia ei välttämättä ole joka tilanteessa niin määräävä tekijä kuin Shoemakerin-Reesen mallista voisi päätellä. Tämän tutkimuksen aineisto osoittaa, että ainakin tietyillä journalistisen työn osa-alueilla yksilön ominaisuuksilla on suuri merkitys. Tällainen on ennen kaikkea *suhtautuminen viranomaisiin*. Se näyttää paljolti riippuvan journalistin henkilökohtaisesta maailmankuvasta ja suhtautumisesta elämään yleensä. Kynyiseen ajatteluun taipuvainen syyttää viranomaisia kokemistaan hankaluuksista todennäköisemmin kuin sellainen journalisti, jonka ajatusmaailma on avoin ja positiivinen.

Myös organisaation kulttuurilla on merkitystä. Tutkimusaineistossa on viitteitä siitä, että toisissa tiedotusvälineissä luottamus viranomaisiin ja näiden tiedotustoimintaan on säännönmukaisesti myönteisempää kuin toisissa. Organisaation kulttuuriin vaikuttavat kuitenkin myös median ulkopuoliset tekijät, kuten tiedotusvälineen toimintaympäristö ja yleisön odotukset. Suhtautuminen viranomaisiin vaikuttaa myös journalismin sisältöön: jotkut journalistit kertoivat hyväksyneensä julkaistavaksi vain virallisesti vahvistettua tietoa hyökyaallon uhreista, kun taas toiset pitivät tärkeämpinä virallisen tiedotuksen ohi meneviä lähteitä, kuten silminnäkijähavaintoja. Viime kädessä journalistien suhtautuminen viranomaisiin ja päinvastoin riippuu kuitenkin myös yhteiskunnassa vallitsevista arvoista ja ideologisesta ilmapiiristä.

Mediatutkijat Peter Golding ja Philip Elliot (1979, 207) ovat havainneet, että *vaikka uutisia tekevät yksilöt vaihtuvat, itse journalismi muuttuu hyvin vähän*. Tämä näyttäisi puhuvan sen käsityksen puolesta, että yksilöllä ei ole kovinkaan paljon vaikutusta journalismin sisältöön. Päätelmä ei ole kuitenkaan vedenpitävä. On nimittäin niin, että yksittäisen journalistin työpanos näkyy hyvin vähän mediasisältöjen kokonaisuudessa, onhan tekijöinä pelkästään Suomessakin satoja journalisteja. Tämä ei merkitse sitä, ettei journalistilla olisi käytännössä hyvinkin paljon

mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, millaisia asioita hänen juttunsa käsittelee ja millaisia painotuksia siinä on. Pelkästään kuvituksella tai kysymysten asettelulla voi muokata lopputulosta hyvinkin paljon.

Aasian katastrofin kaltaisen poikkeuksellisen tapahtuman yhteydessä yksittäisen journalistin työ voi saada hyvinkin paljon huomiota ja sitä saatetaan pitää merkittävänä jopa kokonaistilanteen kannalta. Esimerkiksi kun MTV3:n ulkomaankirjeenvaihtaja Kari Lumikero sai katastrofiuutisoinnistaan viestintäyhtiö Bonnierin myöntämän journalistipalkinnon, perusteluissa sanottiin muun muassa, että ”Lumikeron uutisointi vaikutti suomalaisten viranomaisten ja tiedotusvälineiden tilannearvioihin katastrofin laajuudesta”.¹

Tässä tutkimuksessa lähdetään siitä ajatuksesta, että journalismi on rutiinien ohjailemaa toimintaa. Siitä huolimatta toimittajilla yksilöinä on varsin paljon harkintavaltaa tehdessään juttuja. Kuten Shoemaker ja Reese (1991, 87) toteavat, *rutiinit kehittyvät vastauksena toimitustyön käytännöllisiin haasteisiin*. Kuten kenen tahansa työntekijän, journalistin tavoitteena on ensisijaisesti tehdä se työ, jota häneltä odotetaan, ja ansaita siten elantonsa. Erilaisten työkäytäntöjen ja rutiinien tarkoitus on helpottaa tämän päämäärän saavuttamista. Tätä käsitystä tukee havainto, että aineistona olevissa journalistien vapaamuotoisissa kertomuksissa tapahtumia kuvailtiin useimmiten käytännönläheisesti ja sen kummemmin problematisoimatta. Muutamat journalistit kyllä pohtivat hyvinkin syvällisesti journalismin toimintatapoja ja ammatillisia rutiineja sekä filosofisia kysymyksiä, mutta tällaiset kertomukset olivat vähemmistönä. Monille journalisteille Aasian katastrofin raportoiminen oli tekniseltä luonteeltaan varsin tavanomaista uutistyötä, kuten seuraavasta katkelmasta näkyy:

Kaikkineen tsunami oli omalta kohdaltani melko tavanomaista uutistyötä. Epätavallinen tapaus, mutta journalistiset prosessit, tiedonsaanti ja asioiden arvottaminen juttua kootessa eivät poikenneet kovin paljon arjesta.
(Toimittaja, sähköinen media, Suomi)

Aineiston toista ääripäätä edustaa eräs tuhoalueella työskennellyt journalisti, joka piti tapausta uransa tärkeimpänä uutisaiheena:

Sen tajusi heti sunnuntaista lähtien, että tässä työssä on journalismin suurin arvo kyseessä, nyt pitää saada tietoa Suomeen, suomalaisille ja niille, joilla on hätä omaisista. Minulle tulee maaliskuussa 28 vuotta tässä duunissa, ja tämä on ollut tärkein juttu minun elämässäni. Siis sen tunsin ihan oikeasti, että nyt tekee todella tärkeää työtä.
(Sanomalehden toimittaja, Aasia)

¹ Bonnier AB:n ilmoitus Journalisti-lehdessä 18.3.2005

2. Katastrofiuutisointi journalistien kokemana

Tässä luvussa käsitellään journalistien kertomuksia em. viiden ulottuvuuden avulla (journalistien käyttämät tietolähteet, suhde viranomaisten toimintaan, suhde silminnäkijöihin ja uhrien omaisiin, omaa työtä määrittävät journalistiset toimintaperiaatteet sekä muut omaan työhön vaikuttavat olosuhteet). Ulottuvuudet on erotettu toisistaan lähinnä analyysin ja tulosten ymmärtämisen helpottamiseksi. Ne eivät ole toisistaan täysin erillisiä, vaan menevät päällekkäin monissa kohdin. Esimerkiksi journalistien omilla toimintaperiaatteilla on selvä kytkös siihen, millaiseksi he kokivat suhteensa viranomaisiin tai silminnäkijöihin ja omaisiin.

Kun journalistien kertomuksia suhteutetaan Shoemakerin-Reesen malliin, havaitaan, että niissä tarkastellaan tapahtumia pääasiassa mallin sisimmillä tasoilla, lähinnä yksilön, mediarutiinien ja organisaation näkökulmasta. Tämä on toki odotusten mukaista, sillä journalisteja pyydettiin nimenomaan kertomaan tapahtumista siten kuin he itse ne kokivat. Kertomuksista voi kuitenkin nähdä kiinnostavalla tavalla, kuinka journalistit joutuvat toiminnassaan ottamaan huomioon mallin uloimmat tasot (median ulkopuoliset tekijät ja ideologian) eli ne tekijät, joihin he eivät itse voi suoraan vaikuttaa.

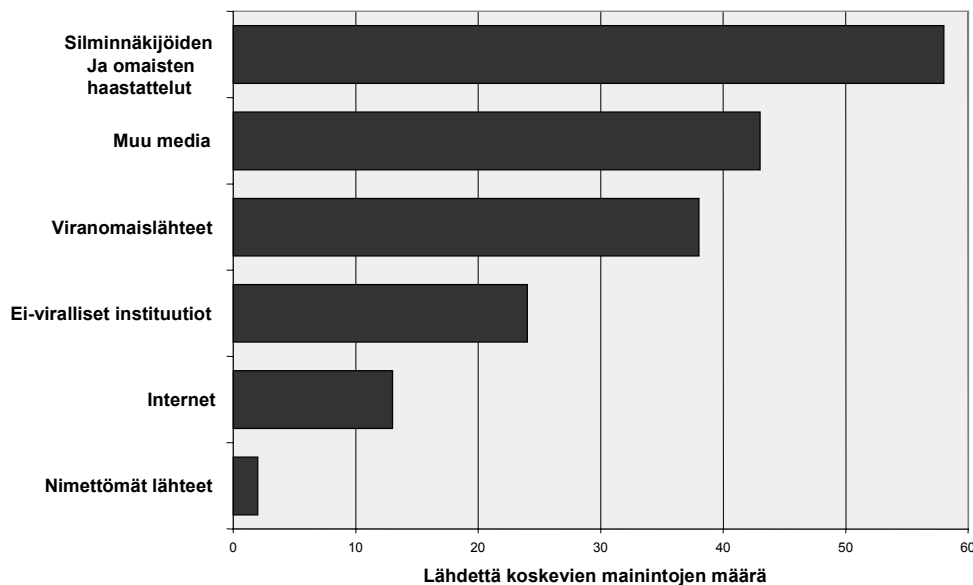
Seuraavaksi tarkastellaan tietolähteitä, sillä ne ovat yksi tärkeimmistä mediasisältöihin vaikuttavista median ulkopuolisista tekijöistä. Samalla tietolähteiden valinta ja käyttö liittyvät kuitenkin myös organisaation kulttuuriin, mediarutiineihin ja journalistin yksilöllisiin ominaisuuksiin.

2.1. Tietolähteet

Olipa uutisaihe millainen tahansa, lähteillä on aina merkittävä rooli journalistisessa työssä. Länsimaisen, objektiivisuuden ihanteisiin pohjautuvan journalismin periaatteisiin kuuluu, että mielipiteet ja tosiasiat on erotettava toisistaan. Utistoimittajan tehtäväksi nähdään tosiasioiden raportoiminen, ja mielipiteet esitetään erilaisten lähteiden nimissä. Samalla lähteet kertovat myös tosiasioita – tai pikemminkin omia kuvauksiaan tosiasioista. Heikki Luostarinen (1994, 43) huomauttaakin, että edes lähteiden suhde todellisuuteen ei useinkaan ole välitön, vaan esimerkiksi onnettomuustapauksessa viranomainen kertoo toimittajalle version, joka on rakennettu silminnäkijöiden tai todistajien kertomuksista. ”Julkaistavaksi päätyvä uutinen on useinkin jo kolmeen tai neljään kertaan symbolisesti konstruoitua todellisuutta”, Luostarinen toteaa.

Vaikka osa journalisteista pääsikin tekemään Aasian katastrofista havaintoja omin silmin paikan päälle, lähteiden valinnalla oli suuri merkitys mediasisältöjen kannalta. Seuraavaksi tarkastellaan, millaisia lähteitä journalistit kertoivat käyttäneensä Aasian katastrofia koskevassa uutisoinnissa.

Kuvio 2.
Journalistien mainitsemat tietolähteet

Kuvio 2. on saatu laskemalla, kuinka monta kertaa kukin lähdeyppi mainitaan journalistien kertomuksissa². Kuvio ei kerro välttämättä sitä, millaisia tietolähteitä journalistit käyttivät ja miten paljon, vaan siitä, *miten he omissa kertomuksissaan painottavat näiden tietolähteiden merkitystä*. Oletuksena on, että jos journalisti mainitsee jonkin tietolähteen, se on ainakin jollain tavalla vaikuttanut hänen työhönsä. Tuskin journalisti mainitsee sellaista tietolähdettä, jota hän pitää merkityksettömänä. Tässä yhteydessä on jälleen syytä todeta, että journalisteja ei erikseen pyydetty kertomaan lähteidenkäytöstään, vaan kukin kirjoitti niistä asioista ja siitä näkökulmasta, jonka itse koki tärkeäksi. On tietenkin mahdollista, että journalistit ovat kertomuksissaan jättäneet mainitsematta joitakin lähteitä esimerkiksi siitä syystä, että kertomusten kirjoittamisen aikaan Aasian katastrofista oli kulunut jo 1–2,5 kuukautta. Näillä varauksilla kuvio 2 antaa suuntaviivoja siihen, miten eri tietolähteet olivat mukana tutkimukseen osallistuneiden 30 journalistin uutistyyssä.

Kertomuksissa journalistit mainitsivat useimmin silminnäköjoiden ja omaisten haastattelut. Ne tehtiin yleensä puhelinoitoilla tai paikan päällä, joko Helsinki-Vantaan lentokentällä tai Aasiassa tuhoalueilla. Silminnäköjiltä hankittiin tietoa jonkin verran myös tekstiviesteillä ja sähköpostilla sekä käymällä selviytyneiden kotona. Tämän lähdeyhmän suuri osuus kertoo siitä, että nykyaikaiselle katastrofiuutisoinnille on ominaista hakea tapahtumiin inhimillistä näkökulmaa, kokemuksia ja tunteita (Koljonen & Kunelius 2005, 55). Toisaalta tilanne oli niin poikkeuksellinen, että silminnäköjiltä pyrittiin saamaan myös silkkaa faktatietoa muun muassa uhrimääristä, suomalaisten kohtaloista ja tuhojen vakavuudesta. Normaalisti journalistit luottavat onnettomuustapauksissa viranomaistietoon, mutta nyt monissa välineissä sen ei katsottu tulevan riittävän nopeasti.

² Tietolähteitä koskevien mainintojen laskemisessa noudatettiin sellaista logiikkaa, että aina kun kertomuksessa mainittiin jokin lähteiden käytön tilanne (esim. ”seurasin uhrimäärien kasvamista teksti-tv:stä” tai ”menin haastattelemaan rannalla olevia ihmisiä”), kirjattiin yksi maininta kyseisen lähdeyypin kohdalle. Yhdessä kertomuksessa saattoi siis olla useita mainintoja samasta lähdeyypistä. Jos samassa virkkeessä mainittiin kaksi lähdettä (esim. ”kysyin tietoja kadonneista matkatoimistoilta ja Punaiselta ristiltä”), kirjattiin kyseisen lähdeyypin kohdalle kaksi mainintaa.

Silminnäkijähaastatteluja käytettiin toisaalta faktatietojen hankkimiseen...

[Tapaninpäivänä] omissa silminnäkijäkuvauksissamme kävi jo suuntaa-antavasti ilmi tapahtuman raivokkuus.
(Toimittaja, sähköinen media, Suomi)

...ja toisaalta tunteiden esiintuomiseen sekä kasvojen antamiseen käsittämättömältä tuntuvalle luonnonkatastrofille.

Yritimme valottaa jutussamme sitä, miten paikalliset voivat tässä kaaoksessa jatkaa elämäänsä (...)
(Toimittaja, sähköinen media, Aasia)

Kahden edellisen lisäksi silminnäkijähaastatteluilla oli kolmaskin funktio:

Mielestäni paikan päällä olevilla suomalaistoimittajilla oli nimenomaan velvollisuus kertoa niistä kohtaloista, joita kansainvälisten uutistoimitusten kautta ei varmastikaan olisi saatu.
(Toimittaja, sähköinen media, Aasia)

Toiseksi eniten painotettiin vakiintuneita tiedotuskanavia, kuten uutistoimistoja ja muita tiedotusvälineitä. Tästä ryhmästä erityisen usein mainittiin STT, BBC Worldin lähetykset sekä kotimaiset tv-kanavat ja teksti-tv. BBC:n kaltaisista kansainvälisistä kanavista etsittiin ennen kaikkea kokonaiskuvaa katastrofin laajuudesta. Muutamit journalistit mainitsivat, etteivät he saaneet tarpeeksi kattavaa kokonaiskuvaa kotimaisista tiedotusvälineistä.

Seurasin myös Suomen tv-uutisia ja teksti-tv:tä. Niistä ei saanut niin katastrofaalista eikä edes monipuolisesti toimitettua kuvaa hyökyaaltoturmista kuin kansainvälisiltä kanavilta sai. Tv1:ssä harmitti yhden ja saman silminnäkijähaastattelun uusiminen pitkin päivää, lopulta aina yöhön saakka.
(Sanomalehden toimituksen esimies, Suomi)

Vakiintuneet tiedotuskanavat tarjosivat journalistille jonkinlaisen selkänojan tai kehyksen, jonka varaan he pystyivät rakentamaan kokonaiskäsityksensä. Muiden tietolähteiden tarkoituksena oli sitten tuottaa lihaa luiden ympärille. Uutistoimistoja, teksti-tv:tä ja muita vakiintuneita tiedotuskanavia käytettiin tyypillisesti muun uutistyön ohella ikään kuin taustatukena. Eräskin toimituksen esimies kertoi, kuinka hän ”väänsi sivuja STT:n jutuista ja omista jutuista vilkuillen toisella silmällä taivaskanaville ja BBC:hen”.

Viranomaiset jäävät tässä vertailussa kolmanneksi. Viranomaislähteiksi luokiteltiin UM:n ja valtioneuvoston tiedotustilaisuudet, erilaisten virkamiesten (esim. UM, krp) haastattelut sekä viranomaisten julkaisemat tiedotteet, myös internetissä julkaistut kadonneiden nimilistat. Kuten jo todettiin, viranomaistietoja täydennettiin tai niitä jopa korvattiin silminnäkijöiden haastatteluilla. Oli kyllä sellaisiakin viestimiä, jotka pitivät kiinni virallisesti vahvistetun tiedon ensisijaisuudesta. Näin eräs toimituksen esimies kertoo lehtensä linjasta tilanteessa, jossa sisäministeriö ja krp päättivät julkistaa listan kadoksissa olevista suomalaisista.

Meille oli heti selvää, että myös me laitamme listan sellaisenaan lehteen. Mitään epävirallisia listoja emme missään vaiheessa edes harkinneet julkaistaviksi.

Neljänneksi eniten käytettiin ei-virallisilta organisaatioilta (mm. avustusjärjestöt, matkatoimistot) saatua tietoa. Useimmiten näiden lähteiden puoleen käännyttiin haastatteluilla. Ei-virallisilta organisaatioilta hankittiin ensisijaisesti faktatietoa mutta jonkin verran myös tunnelmakuvauksia.

Internetiä (lukuun ottamatta virallisia tiedotuksia) koskevat maininnat olivat aineistossa yllättävän vähäisiä, ainakin siihen nähden, miten voimakkaasti esimerkiksi sukeltajien pitämiä

internet-sivuja on nostettu esiin katastrofitiedotusta koskevassa keskustelussa. Ainakin toimittajien työssä niiden merkitys näyttää olleen varsin pieni. Internetin merkitystä kuvastaa seuraava katkelma, jossa sanomalehden toimittaja kertoo lähteidenkäytöstään.

Itse aloin surffata jossain vaiheessa raskasta ensimmäistä viikkoa netissä sukellus.fi-sivuilla sekä erilaisten sairaaloiden sivuilla, joissa etsittiin kadonneita ja kerrottiin kuolleita. (...) Samoin seurasin järkyttyneenä ruotsalaisten iltapäivälehtien sivuille ilmestyneitä silminnäkijäkertomuksia ja etsintäkuulutuksia. BBC:n sivuillakin kävin.

Internetiä koskevien mainintojen vähäisyys ja tapa kuvailla internetin käyttöä viittaavat siihen, että he eivät itse pitäneet sitä kovin merkittävänä tietolähteenä. Tyypillisesti netissä ”käytiin” tai ”surffailtiin” silloin, kun siihen oli aikaa muulta työltä. Eräässä kertomuksessa työnjohdon arveltiin epäonnistuneen työn organisoinnissa muun muassa siksi, että internetin seuraamiseen ei jäänyt tarpeeksi aikaa.

Vain kaksi toimittajaa mainitsi käyttäneensä nimettömiä, salassa pidettäviä lähteitä katastrofin uutisoinnissa. Näistä toinen koski sitä, mitä kautta toimittaja oli saanut tiedon Euroopan investointipankin varapääjohtajan Sauli Niinistön koettelemuksista. Toisessa tapauksessa kyse oli suomalaisuhrien määrää koskevasta asiantuntija-arviosta.

Vaikka nykyaikainen toimitustyö on hyvinkin rutiininomaista ja siinä työskennellään pitkälti valmiiden toimintamallien turvin, katastrofi näyttää nostaneen toimittajissa esiin runsaasti luovuutta. Tietoa hankittiin, mistä sitä ikinä vain voitiin kuvitella saatavan. Myös toimittajien omat henkilökohtaiset yhteydet olivat ahkerassa käytössä.

Eräs sähköisen median toimituksen esimies tiivistä Aasian katastrofin opetuksen niin, että kriisitilanteessa toimitusten on saatava entistä enemmän tietoa myös suoraan, ohi viranomaislähteiden.

Toinen kysymys on sitten se, kenellä on legitiimi mahdollisuus vahvistaa epäselvässä tilanteessa se, kuinka moni on todella kuollut ja kuinka moni ei. Arvioinnin mahdollisuus ja velvollisuus tässäkin mielessä on kuitenkin medialla, emme me voi viranomaisen taakse piiloutua. Silti maltti on syytä pitää mielessä.

Sama journalisti jatkoi vielä, että tietoa olisi pystyttävä keräämään nykyistä useammista lähteistä ja tietoja olisi kyettävä yhdistelemään entistä paremmin. Yleisestikin näyttää siltä, että journalistit kokevat vastuunsa kasvavan yhä suuremmaksi kriisien hoidossa. Lisäksi yleisö koetaan entistä vaativammaksi. Ajatusten taustalla saattaa piillä pelko perinteisten joukkoviestimien aseman heikentymisestä, vaikka tällaisia pohdintoja ei ollut yhdessäkään kertomuksessa. Nykynuorille sanomalehdet ja televisio eivät ole enää samalla tavalla itsestään selviä tietolähteitä kuin ne ovat varttuneemmille sukupolville, ja sanomalehtien levikit ovatkin olleet laskussa jo pitkään. Vastatakseen internetin ja mobiiliviestinnän tuomiin haasteisiin journalistit pyrkivät terästäämään otteitaan entisestään. Vastuun kasvamisesta ja vaatimusten lisääntymisestä voi selittää myös yleisöjen pirstoutumisella. Kun toimittaja tietää käsittelevänsä aihetta, joka varmasti koskettaa ympäri Suomea, joka tavoittaa ns. suuren yleisön, paineet suoriutumuksesta ovat huomattavasti kovemmat kuin normaalioloissa.

2.2. Journalistien suhde viranomaisiin

Suhtautumisessa viranomaistiedotukseen journalistit noudattivat kahdenlaista linjaa: toisten mielestä viranomaiset olivat liian passiivisia ja suorastaan laiminlöivät velvollisuuksiaan, kun taas toiset katsoivat viranomaisten toimineen olosuhteisiin nähden aivan tyydyttävästi.

Ymmärtäväistä linjaa edustavat journalistit painottivat usein sitä, että kenelläkään ei voinut olla heti katastrofia seuranneina päivinä kattavaa kuvaa tuhojen vakavuudesta. Yhdessä kertomuksessa toimittaja kiitteli vuolaasti suomalaisten viranomaisten, ennen kaikkea keskusrikospoliisin ruumiintunnistajien yhteistyöhalukkuutta.

Suhtautuminen viranomaisiin näyttää riippuvan paljolti journalistin yksilöllisistä ominaisuuksista, kuten luonteesta. Muuten ei ole selitettävissä se havainto, että *täsmälleen samassa tilanteessa olleet journalistit saattoivat kuvailla tapahtumia hyvin eri tavoin*. Seuraavassa on kolmen toimittajan kertomukset Suomeen evakuoitujen matkailijoiden ja journalistien kohtaamisesta Helsinki-Vantaan lentokentällä maanantai-iltana 27.12.2004.

(...) Kyselimme poliiseilta, mikä illan toimintakuvio mahtaa olla. He olivat kovin niukkasanaisia, eivätkä oikein tienneet, kuka tietää enemmän. Yksi poliisi sanoi jopa, että ei tiedä vastauksia kysymyksiimme, eikä kertoisi vaikka tietäisi... Se tuntui todella oudolta toiminnalta viranomaiselta. (...)

Kone laskeutui. Vastassa olevia omaisia ohjattiin alimmaisen kerroksen kahvilaan. Ovella oli tiukka poliisivartio. Poliisilla oli jokin nimilista. Arvelujemme mukaan se oli lista henkilöistä, joita saapuvassa koneessa oli. Toimittajia kohtaan poliisit olivat äärimmäisen työkeitä, eivätkä vastanneet tiedusteluihin, vaikka esimerkiksi eräs toimittaja esittäytyi ja arveli läheisen sukulaisen mahdollisesti olevan saapujien joukossa.

Infossa tiedotusväki ei tullut hullua hurskaammaksi. Pällimmäiseksi käsitykseksi jäi, ettei ketään ole mahdollista haastatella missään vaiheessa.

(...) Koneen laskeutumisesta oli kulunut yli puoli tuntia, kun vastaanottajia alkoi valua pohjakerroksen ravintolaan. Kontrolli omaisillekin oli niin tiukka, että sisään pääsy edellytti melkein sukuselvitystä.

Phuketin-koneen laskeutuminen maanantai-iltana oli ehkä hurjin ja kaoottisin tapahtuma, jossa olin evakuoitaviikolla mukana. Paikalla oli runsaasti toimittajia, eikä viranomaisilla ollut vielä selvää kaavaa, jonka mukaan toimia. Nämä yhdistettynä toimittajan kannalta myöhäiseen aikaan (deadline, uutislähetys lähellä) tekivät tunnelmasta hermostuneen, mitä lisäsi se, etteivät viranomaiset kertoneet, mistä Phuketin-koneen matkustajat tulevat ulos. Se johti pieneen sopuli-ilmioon ja hermostunut toimittajajoukko ryntäili rasahdusten perässä ympäri ulkomaanterminaalia. (...)

Sain myös vaikutelman, että käytännössä kaikkien matkalaisten piti tulla toimittajalauman läpi, vaikka viranomaiset olivat ilmoittaneet, että toimittajilla on mahdollisuus tavata vain sellaisia matkalaisia, jotka haluavat kommentoida kokemaansa, muut ohjataan ulos toista kautta. Ilmeistä päätellen läheskään kaikki eivät olleet valmistautuneet tai ymmärtäneet odottavaa mediahuomiota. Järjestelyt kentällä siis ontuivat maanantaina, mikä oli ymmärrettävääkin. (...) Tiistaista eteenpäin Helsinki-Vantaalla kaikki toimi selvästi paremmin ja ammattitaitoisesti.

Edellä olevat katkelmat kuvastavat sitä, että samaakin tapahtumaa voidaan kuvailla hyvin erilaiseen sävyyn. Siinä missä kaksi ensimmäistä toimittajaa ilmaisevat tyytymättömyytensä lentokentän järjestelyihin ja hakevat syyllistä viranomaisista, kolmas pyrkii löytämään syyt ihmisten sijaan pikemminkin hankalista olosuhteista ja suhtautuu tapahtumiin ymmärtäväisesti, vaikka toteakin järjestelyissä olleen puutteita. Samanlainen suhtautumistapojen kahtiajako näkyi myös Aasiassa tuhoalueilla työskennelleiden journalistien kertomuksissa.

Minun työni näkökulmasta ei tuntunut kovin keskeiseltä se kiistely, kuinka hyvin tai huonosti ulkoministeriö reagoi onnettomuuteen. Toki kysymys on hyvin tärkeä, mutta minun tullessani paikalle kaikkein akuutein vaihe oli jo loppuillaan – ja siksi syytökset UM:n hidastelusta tuntuivat siellä paikan päällä Phuketissa jälkikäteisarviointilta. Itse luonnollisesti keskityin hyvin reportaasi aiheisiin – en siihen, olisiko lähetystön ja UM:n pitänyt tehdä jotain toisin useita päiviä sitten. (Toimittaja, sähköinen media, Aasia)

Toimittajan kannalta ulkoministeriön ylimielinen asenne harmitti kunnolla, mutta se ei päässyt haittaamaan työtä, koska tajusinhan minä, että jos he eivät ole siellä, eiväthän he voineet tietääkään. Siellä vaan vilisi satoja vanhoja uutisia mielessä, että ulkoministeriön mukaan katastrofialueella suomalaisilla

on kaikki hyvin. Toimivatko he aina niin, että ovat jossakin muutaman tuhannen kilometrin päässä ja soittelevat vain? (Sanomalehden toimittaja, Aasia)

Kaikkein myönteisimmän arvion viranomaisten toiminnasta antoi eräs sähköisen median toimittaja, joka teki päivittäin juttuja siitä, miten kadonneiden lista muuttui:

Yhteistyö KRP:n kanssa oli sellaista, että en yli 20 vuoden toimittajaurallani ole yhtä hyvään törmännyt. Rikositylikomisariot Wennqvist ja Haapala olivat omien kiireidensä keskellä aina tavoitettavissa ja haastatteluja sai myös viikonloppuna. Pääsimme jopa kuvaamaan KRP:ssä tilannetta, jossa poliisi otti puhelimesta vastaan tietoja kadonneista. Loistavaa! KRP:ssä oli oivallettu, että mitä enemmän ja avoimemmin he kertovat kadonneista, sitä nopeammin ihmisten epävarmuudesta johtuva tuska hellittää.

Jokaisen toimittajan työrupeama Aasian katastrofissa oli omanlaisensa. Silti kuvausten ero ei näytä johtuvan niinkään journalistien kokemusten erilaisuudesta vaan pikemminkin siitä, että toimittajat ovat ihmisinä erilaisia. Sekä negatiiviset että positiiviset arviot nimittäin kasautuvat samojen henkilöiden kertomuksiin. Journalistien kertomuksista näkyy kuitenkin, että myös Shoemakerin-Reesen mallin (ks. kuvio 2) ulommat kehät vaikuttivat siihen, miten journalistit suhtautuivat viranomaisiin. Esimerkiksi organisaatiolla näyttää olevan vaikutusta, sillä tiettyjen viestimien edustajat suhtautuivat viranomaisiin varauksellisemmin kuin eräiden toisten viestimien edustajat.

2.3. Suhde silminnäkijöihin ja omaisiin

Suuronnettomuuksien raportoinnissa medialle asetetaan nykyään entistä enemmän odotuksia. Kun vielä parikymmentä vuotta sitten uutisointi keskittyi paljolti teknis-rationaaliseen faktojen julkituumiseen, nyky medialle lankeaa myös kansakunnan laajuisen kriisityön ja yhteisöllisyyttä luovan terapian ylläpitäminen. Viimeistään Konginkankaan bussiturma maaliskuussa 2004 osoitti, että merkittävä osa onnettomuusjournalismista on nykyään varattu tunteiden ja ihmiskohtaloiden esittelylle. Kollektiivinen surutyö on siirtynyt yhä enemmän median vastuulle. (Koljonen & Kunelius 2005.)

Aasian katastrofin yhteydessä tämä kehitys merkitsi journalistien kannalta sitä, että heidän oli hankittava mahdollisimman paljon koskettavia tarinoita ja tunteita välittäviä haastatteluja hyökyaallosta selviytyneiltä ja aaltoihiin kadonneiden omaisilta. Suurimmalle osalle journalisteja tämä tuntui olevan jo niin itsestään selvä asia, että he eivät pohtineet sitä kirjoituksissaan. Aineistosta käy kuitenkin ilmi, että kehitys ei ole ollut kaikkien mielestä myönteistä. Seuraavassa katkelmassa toimittaja kertoo tilanteesta, jossa toimitus halusi jutun Aasiassa olleesta toimittajan tuttavasta, mutta toimittaja ei olisi halunnut tehdä sitä.

Grafiikkaakin kovasti kyseltiin; olisi pitänyt piirroksella selvittää, miten olivat aallon voimasta huoneesta ajalehtineet ja miten puuhun tarttuneet. Siinä vaiheessa vähän tuli ristiriitaa toimituspäällikön kanssa. Niillä tiedoilla, jotka olin saanut hankituksi, en katsonut pystyväni antamaan minkäänlaisia aineksia grafiikkaan enkä halunnut enää soittaa ja kysyä. En ajatellut haastateltavaani uutismateriaalina tai riistana, vaan jotenkin myös halusin suojella.
(Sanomalehden toimittaja, Suomi)

Myös toisen toimittajan kuvauksesta näkyy turhautuminen ihmiskohtaloiden hankkimiseen ja toisaalta niiden metsästämisessä kohdattaviin käytännön hankaluuksiin.

Toimituksessa oli myös ristiriitoja, koska uutispäällikkömme eivät aina tajunneet, miten hankaliin tilanteisiin me toimittajat jouduimme. Piti etsiä ihmiskohtaloita hinnalla millä hyvänsä lehteen julkaistavaksi, vaikka itseni teki mieli hiljentyä ja antaa omaisillekin rauha. Yhtä henkilöä haastattelin puhelimitse juuri sen jälkeen, kun hän oli perheeseen palannut Thaimaasta. Hän kuitenkin perui

haastattelun. Onneksi löysin sukulaiseni kautta toisen haastateltavan, jonka luo toinen toimittaja pääsi. (Sanomalehden toimittaja, Suomi)

Kuten monessa tämän aineiston tapauksessa, tässäkin toimittaja selvisi tilanteesta henkilökohtaisten kontaktiensa avulla. Tällaisessa kehityksessä voi kuitenkin nähdä huolestuttavia piirteitä: jos yleinen työelämän kiristyminen ja lisääntyvä uutiskilpailu johtavat siihen, että toimittajien on valjastettava tuotannon tarpeisiin ei vain itsensä vaan myös läheiset ihmisensä, mihin silloin vedetään yksityisen elämän ja työn raja? Toki toimittajat ovat ennenkin tehneet näin, mutta silti herää kysymys, voiko esimies velvoittaa toimittajan hyödyntämään henkilökohtaisia suhteitaan, jos tämä ei itse sitä halua.

Aasian katastrofia on monessa yhteydessä verrattu reilun kymmenen vuoden takaiseen autolautta Estonian haveriin. Silloin toimittajat syyllistyivät monien arvioiden mukaan räikeisiin ylilyönteihin haastatellessaan hätäntyneitä omaisia ja sokissa olleita pelastuneita jopa sairavuoteella. Ensimmäinen pelastuneen virolaisen miehen tv-haastattelu tehtiin jo ensiapuklinikalla haastateltavan maatessa vuoteessa. Kun haastateltava ilmiselvästi järkyttyneenä ja poissaolevana purskahti nauruun vastatessaan kysymykseen selviytymisestään, hoitaja keskeytti haastattelun. MTV kuitenkin näytti haastattelun ja groteskin naurukohtauksen päivän uutislähetyksissä. (Raittila 1996, 71.)

Myös Aasian katastrofin yhteydessä MTV3:a on arvosteltu sen tavasta haastatella kärsiviä ja järkyttyneitä ihmisiä. Bonnierin journalistipalkinnon saanut MTV3:n ulkomaankirjeenvaihtaja Kari Lumikero vastasi kiitospuheessaan kritiikkiin kysymällä, miten muuten sellaisessa tilanteessa pitäisi menetellä. ”Ehdottaisiko toimittaja haastattelun siirtämistä myöhempään ajankohtaan, ottaisiko kuvia vain etäältä ja selostaisiko tapahtumia omin sanoin vai tekisikö haastateltavan muuten tunnistamattomaksi”, Lumikero kysyi. Hän perusteli toimintaansa yleisön suurella tiedontarpeella ja tilanteen ainutlaatuisuudella. Kärsivien ihmisten haastattelemisella ”ei ole mitään tekemistä kaupallisuuden, halpahintaisen tirkistelyn tai mässäilyn kanssa. Oletan, että keskustelu tästä aiheesta jatkuu, ja hyvä niin”, Lumikero totesi.³

Ei ole mitään syytä epäillä toimittajan vilpittömyyttä hänen kertoessaan, että hän vain haluaa raportoida maailman tärkeistä tapahtumista mahdollisimman todenmukaisesti. Mutta organisaatioon kohdistuu moninaisempia paineita kuin yksittäiseen journalistiin. Omistajiensa voiton maksimointiin pyrkivän, mainosrahoitteisen tv-yhtiön uutisointitapaan vaikuttaa journalistisen kunnianhimon lisäksi myös tarve houkutelua ruudun ääreen mahdollisimman paljon katsojia. Tämä luo painetta journalismin henkilöitymiseen ja tunteisiin vetoavan materiaalin esittämiseen.

Monet tähän tutkimukseen osallistuneista journalisteista toivat esiin omia näkökantojaan siitä, missä rajoissa kärsivien ihmisten haastattelu on oikein ja hyväksyttävää. Yleisin näkemys oli, että uhrien ja omaisten haastattelemineen on tarpeellista, mutta siinä pitää ehdottomasti noudattaa suurta harkintaa ja kunnioitusta. Joukossa on tosin myös sellaisia journalisteja, joiden mielestä median pitäisi jättää uhrit ja omaiset kokonaan rauhaan. Näin ajattelevat journalistit toivat esiin myös sen, että he itse kokevat ihmiskohtaloiden hankkimisen vastenmieliseksi työtehtäväksi. Näin eräs sanomalehden toimittaja kuvaili tuntemuksiaan sen jälkeen, kun hän oli omaisten ja uhrien haastattelemisen jälkeen päässyt tekemään juttuja avustusjärjestöjen työstä:

Jutunteko tuntui tervetulleelta vaihtelulta hädänalaisten ihmisten hätyyttelylle.

³ Bonnier AB:n ilmoitus Journalisti-lehdessä 18.3.2005

Kertomuksista päätellen journalistit ovat hyvin sensitiivisiä uhrien ja omaisten haastatteluja koskeville eettisille näkökulmille ja pohtivat näitä kysymyksiä ahkerasti. Vaikka haastattelut tehtäisiin kuinka hienovaraisesti ja kohteita kunnioittaen, kaikki journalistit eivät silti pääse eroon mieltään painavasta kysymyksestä: onko tämä oikein?

(...) kylissä kaikkensa menettäneiden ihmisten valokuvaus tuntui tungettelulta. Tämä tunne tuli kuvatessani juuri em. [pakolais]leirillä, jossa perheillä oli noin 3x3 metrin kokoinen alue käytössään. Tuntui melkoisen hankalalta kysyä ihmisiltä onko oookoo, jos ottaa heistä kuvan heidän parin mattonsa viereltä.

(Lehtikuvaaja, Aasia)

Pohdin myös paljon sitä, olinko uskaltanut mennä tarpeeksi lähelle ihmisiä. En ollut kirjoittanut yhtäkään nyhkytarinaa koko perheensä menettäneistä ihmisistä. En ollut halunnut kirjoittaa sellaista, koska pidin sellaista sosiaalipornona.

Minun oli kuitenkin pakko myöntää itselleni, että ehkä en liioin ollut uskaltanut kysyä ihmisiltä tarpeeksi suoria kysymyksiä. En ollut halunnut tunkeilla heidän musertavaan suruunsa, jota olisin joka tapauksessa pystynyt ymmärtämään vain pinnallisesti.

(Sanomalehden toimittaja, Aasia)

Edellisistä katkelmista tulee hyvin esiin se tajunnallinen ristiriita, jonka valtaan journalisti joutuu, kun hänen omat tuntemuksensa ja ulkoa päin tulevat odotukset asettuvat vastakkain. Toimittaja käy sisäistä kamppailua siitä, kumpi on oikea ratkaisu: ihmiselle luontainen hienotunteisuus ja empaattisuus vai ammatillisten paineiden tuottama tunkeutumisen pakko. Journalistilla on monta painavaa syytä, miksi hänen pitäisi mennä mahdollisimman lähelle ihmisiä ja hankkia niin koskettavia ja dramaattisia tarinoita kuin mahdollista. Niistä yksi on tietenkin uteliaisuus, joka sekin kyllä on ihmisen luontainen ominaisuus samoin kuin empaattisuus, mutta ulkoisetkin paineet vaikuttavat: ”Sisäänpääsy” ja omien uutisten eli skuuppien etsiminen ovat osa journalistin perinteistä ammatti-identiteettiä, ja uutisvoitot saattavat edistää hänen uraansa. Tämä puolestaan on seurausta niistä odotuksista, joita tiedotusvälineiden omistajat ja johtajat olettavat yleisöllä olevan.

Ihmiskohtaloiden ja koskettavien tarinoiden suuri tarve saattaa heijastua myös toimittajien ja viranomaisten välisiin suhteisiin. On nimittäin selvää, että onnettomuuden uhrien puheille pyrkivä journalisti on omiaan aiheuttamaan vastareaktiota paitsi itse uhreissa myös tilannetta seuraavissa viranomaisissa. Kulttuurinen stereotypia journalistista ”nuuskijana” ja ihmisten yksityiselämään tunkeutuvana piittaamattomana skandaalinmetsästäjänä saattaa vahvistua. Tätä stereotypiaa muun muassa elokuvat ovat varsin johdonmukaisesti ylläpitäneet, ja tietty epäluulo journalisteja kohtaan on yleistä niin tavallisten ihmisten kuin viranomaistenkin keskuudessa. Ammattien arvostusta mittaavissa kyselyissä toimittaja on toistuvasti sijoittunut listan häntäpäähän, jonnekin 150:nneen paikalle, vaikka toisaalta toimittajan työhön tähtäävät opinnot ovat nuorten arvoasteikon huipulla heidän pyrkiessään opiskelemaan yliopistoihin ja ammattikorkeakouluihin.

2.4. Omat journalistiset toimintaperiaatteet

Journalismin ymmärtämiseksi on tärkeää tietää, miten journalistit itse ymmärtävät oman työnsä olemuksen ja tarkoituksen. Koska tehtävänannossa ei erikseen pyydetty arvioimaan omia toimintaperiaatteita, on ymmärrettävää, ettei kaikissa kertomuksissa ole sellaista pohdiskelua. Kuitenkin 21 kertomuksessa on sellaisia kohtia, joissa kirjoittaja jollakin tavalla asemoi omaa paikkaansa journalistisessa tehtäväkentässä. Samalla hän tulee vähintäänkin rivien välissä luoneeksi kuvaa siitä, millaista on hänen mielestään ihanteellinen journalismi.

Minun tapani tehdä juttuja on hyvin vanhoillinen, perinteinen. Mitä on tapahtunut, miksi on tapahtunut (ehkä) ja sen kertominen hyvällä tarinalla, jossa on ihmisiä ja kuvia. Arvottaen, onko sillä painoarvoa. Sillä pitää olla jokin merkitys. Minä en tee ikinä viihdejuttuja tai jos teen, alan miettiä mikä on sen painoarvo. Yhteiskunnallisesti merkittävä asia, tai jollakin tavalla merkittävä asia. Ja sitten siihen tarina, kuvitus. Ja sitten niin, että ihmiselle muodostuu se ahaa-elämys, että hän saa muodostaa sen mielipiteensä. Minun mielipiteeni on sitten kommentissa tai kolumnissa.
(Sanomalehden toimittaja, Aasia)

Edellisessä katkelmassa kirjoittavan journalistin kuvauksesta tekee perinteisen se, että hän etäännyttää itsensä mielipiteistä, asettuu ikään kuin ulkopuoliseksi tarkkailijaksi. Hän myös korostaa yhteiskunnallisen merkityksen tärkeyttä ja hyvää tarinamuotoa. Uutistyon faktapohjaisuutta painottaa seuraavakin kirjoittaja:

Uutistoimittajan työssä (yli 25 vuotta) olen oppinut varovaiseksi (...) ja myös siihen, että uhr tietojen on perustuttava virallisiin tietolähteisiin, ei luuloihin tai kuulopuheisiin. Uutistoiminnassa ei ole kyse elämystehtailusta vaan kovista faktoista.
(Sanomalehden toimittaja, Suomi)

Tällainen näkemys uutisjournalismista edustanee nykyisin jo vähemmistöä journalistien keskuudessa, sillä tunteiden ja elämysten esittäminen on vallannut palstatilaa kylmiltä tosiasioilta. Aineiston perusteella näyttää kuitenkin siltä, että näkemys tunteisiin vetoavan materiaalin tarpeellisuudesta vaihtelee toimittajien ja heidän esimiestensä välillä. Uutispäälliköt ja muut esimiehet, joihin kohdistuu yleisön (oletettuja tai lukijatutkimuksiin perustuvia) odotuksia, korostavat uhrien ja omaisten haastattelujen tärkeyttä enemmän kuin rivitoimittajat, jotka joutuvat tekemään ”likaisen työn”.

Kuvaillessaan omia toimintaperiaatteitaan journalistit ottivat usein kantaa siihen, miten heidän mielestään hyvän journalistin pitäisi toimia kohdatessaan onnettomuuden uhrin – tilanne, joka on aina herkkä. Seuraavassa katkelmassa työtapojaan kuvailee paikan päällä ollut sähköisen media edustaja.

Päivänä jona itse haastattelin suomalaisia potilaita, liikuin suomalaisen lääkiriryhmän mukana. Ennen haastattelua saatoin siis kysyä heiltä ensin, oliko potilas fyysisesti/henkisesti riittävän hyvässä kunnossa haastateltavaksi. Jos lääkärit katsoivat näin olleen, pyysin luonnollisesti vielä loukkaantuneelta itseltään luvan haastatteluun. Uskonkin tämän vuoksi, että jutuissamme esitettyjen haastateltavien henkilösuoja oli olosuhteisiin nähden riittävän hyvin turvattu.

Kaikissa tilanteissa tällaista ”kaksoisvarmistusta” ei tietenkään voi tehdä, mutta jos lääkäreitä, psykologeja tai muita kriisityön ammattilaisia on käytettävissä, heidän asiantuntemustaan voisi ehkä hyödyntää nykyistä useammin lähestyttäessä ihmisiä, jotka ovat järkyttyneitä ja mahdollisesti kyvyttömiä arvioimaan omaa henkistä kuntoaan.

On kuitenkin huomattava, että toimittajilla ja kriisityöntekijöillä on usein toisistaan poikkeavat näkemykset siitä, miten onnettomuuden uhreja ja heidän omaisiaan pitäisi käsitellä julkisuudessa. Tätä problematiikkaa valaisee hyvin eräs tuore keskustelu. Kriisipsykologi Salli Saari (2005) kirjoitti Journalismikritiikin vuosikirjaan artikkelin otsikolla ”Media – katastrofin uhrien vihollinen ja kriisiprosessin tukija”. Vaikka Saari kertoi pitävänsä suomalaista mediaa pääosin vastuuntuntoisena, hän kritisoi tiedotusvälineiden toimintaa muun muassa Aasia katastrofin yhteydessä:

Median edustajat sanovat, että he haluavat antaa katastrofille kasvot. Heidän näkökulmastaan lähiomaisten haastattelut tuovat inhimillisyyttä tapahtuman käsittelyyn. Katastrofeissa kehittyy median luomia sankaritarinoita, joiden elämä jatkuu mediassa. Median edustajat myös tietävät, että ihmiset haluavat lukea ja kuulla tällaisia tarinoita. Kannattaisi kuitenkin myös miettiä, mitä julkisuus merkitsee

näille ihmisille. Heidän yksityiset intiimit kokemuksensa ja tunteensa kanavoidaan median käyttöön eivätkä he enää myöhemmin, vaikka kuinka haluaisivat, saa yksityisyyttään takaisin. Heidät ikään kuin uhrataan ihmisten uteliaisuuden ja rahan alttarilla.

Aamulehden päätoimittaja Matti Apunen kommentoi Journalismikritiikin vuosikirjassa olleita katastrofiaiheisia artikkeleita 25.3.2005 ilmestyneessä Aamulehdessä. Hänen sanomansa oli, että median tulee kertoa myös ihmisten tunteista katastrofien yhteydessä. Hänen mukaansa onnettomuus nostatti esiin myös sankaruuden ja inhimillisyyden hienoja puolia, ja niiden jättäminen raportoimatta olisi ollut suorastaan todellisuuden vääristeleminen. Apunen myös torjui ajatuksen, että tungettelevaisuus ja röyhkeys olisivat journalistien yleisiä ominaisuuksia. Apusen kirjoituksesta oli kyllä luettavissa, että hänkin tunnistaa tällaisen kulttuurisen stereotypian ja on selvästi siitä harmissaan. Hänen kanssaan on helppo olla samaa mieltä siitä, että suurin osa toimittajista ei ole tunteettomia skandaalinmetsästäjiä vaan vastuuntuntoisia ja ajattelevia tiedonvälittäjiä. Toisaalta on selvää, että yksikin ylilyönti herkässä katastrofin jälkitilanteessa herättää paljon huomiota ja on omiaan leimaamaan koko journalistien ammattikuntaa.

2.5. Omaan työhön vaikuttavat tekijät

Kun edellisessä kohdassa tarkasteltiin journalistien näkemyksiä omasta työstään ikään kuin ihanteellisesta näkökulmasta, siten kuin he itse haluaisivat toimia, tässä kohdassa otetaan huomioon myös arkielämän realiteetit.

Tärkeänä piirteenä aineistosta nousee esiin se, että useimmilla journalisteilla oli työtä tehdessään kova kiire, ja myös henkinen ja fyysinen kunto oli koetuksella. Tuhansia suomalaisia koskettava, toisella puolella maapalloa tapahtuva suuronnettomuus oli yksinkertaisesti liikaa suurimmillekin tiedotusvälineille, varsinkin kun se tapahtui juhlapyhien ja yleisen lomakauden aikaan. Lyhyt katsaus esimerkiksi suurimpien sanomalehtien tsunamiuutisointiin muutaman ensimmäisen päivän ajalta osoittaa, että useimmilla lehdillä oli maanantaina 27.12.2004 aiheesta korkeintaan pari sivua. Kun seuraavina päivinä uutiskoneet saatiin kunnolla käyntiin, katastrofijuttuja alkoi tulla jopa viiden sivun päivävuohdilla. Tämän tutkimuksen aineistossa on paljon kertomuksia, joissa jälkikäteen arvioidaan oman viestimen reagoineen katastrofiin liian hitaasti. Erään sanomalehden uutistoimituksen esimiehen arvio kuvastaa hyvin journalistien kohtaamaa tilannetta:

Tämä oli omalla urallani ensimmäinen kerta, kun suomalaisten kohtalo kasvoi sivuroolia suuremmaksi osaksi kansainvälistä tapahtumauutista. Esimerkiksi ne työnjohdolliset opit ja käytännöt, joiden turvin vaikkapa WTC-iskua raportoitiin, eivät enää olleetkaan toimivia. Piti hakea uusia malleja koostaa sivustoa, jolla oli sekä kansainvälisen katastrofiuutisoinnin ulottuvuus että kansallisen suuronnettomuuden näkökulma.

Sama journalisti kuvaili vielä tuntemuksiaan katastrofiuutisoinnin organisoijana:

Työpäivä oli erittäin raskas: aamulla töihin ennen yhdeksää ja siitä täyttä lentoa aina iltaan saakka, jolloin lehden painos meni kiinni. Osallistuin myös illan mittaan kirjoittajien opastukseen ja sivuston koostamiseen.

Tapahtuman yllättävyyden, suuren etäisyyden ja ajankohdan takia tilanne oli journalismin kannalta erityisen hankala. Lomakaudesta oli sentään se hyöty, että monilla tiedotusvälineillä oli tapahtuman aikaan omaa väkeä jo valmiiksi paikan päällä, joten he pystyivät raportoimaan tapahtumista tuoreeltaan. Tämä ei kuitenkaan riittänyt likimainkaan kompensoimaan lomakaudesta johtunutta henkilöresurssien vajeusta, joka vaivasi sekä työntekijä- että johtoporrasta.

Esimerkiksi eräs tv-journalisti joutui tekemään toimitustyön lisäksi monenlaista muutakin työtä, kuten neuvottelemaan kanavan kanssa lähetysajoista, teknisen henkilökunnan kanssa teknisistä järjestelyistä, huolehtimaan suorista televisiolähetyksistä ja seuraavien päivien suunnittelemisesta. Kaiken muun hässäkän ohella hän oli uutislähetyksistä vastaavan päällikön sijainen. Hän kuitenkin huomauttaa, että ”tämä ei millään lailla selitä ulosmenneen työn puutteita tai korosta sen ansioita ja sankarillisuutta”.

Omaa työtä vaikeuttaneiksi seikoiksi kirjoituksissa mainittiin siis tyypillisimmin kiire sekä ongelmat niin oman toimituksen kuin viranomaisten toiminnan organisoinnissa. Kirjoituksista voi päätellä, että ongelmia aiheutti erityisesti tapahtuman osuminen lomakaudelle. Muuna aikana toimitusorganisaatioiden kyky reagoida tällaiseen yllättävään tapahtumaan olisi ilmeisesti ollut selvästi parempi.

3. Johtopäätökset

Journalistien omat kertomukset Aasian katastrofiuutisoinnista osoittavat, että suomalaisen median edustajat suhtautuvat työhönsä vakavasti ja pohtivat toimintansa eettisiä perusteita.⁴ Yleinen stereotypia journalistista piittaamattomana tunkeutujana ja skandaalinmetsästäjänä ei saa tukea tämän tutkimuksen aineistosta. On kuitenkin tapauksia, joissa tilanteen kaoottisuus, ryhmäpaine ja uutiskilpailu saattavat johtaa harkinnan tilapäiseen menettämiseen. Tällaisia tilanteita syntyi esimerkiksi Helsinki-Vantaan lentokentällä ensimmäisten palautuslentojen saapuessa Suomeen 27.12. ja 28.12.2004. Tällöin viranomaisetkaan eivät ehkä olleet ymmärtäneet tapahtuman valtavaa julkista kiinnostavuutta.

Viranomaisten tarkoituksena oli tietysti myös suojata uhreja ja omaisia, mikä on aivan oikein. Suojaamisessa ei kuitenkaan saisi olla salailun makua, koska silloin journalistit joutuvat turvautumaan tiedonhankinnassaan sellaisiin keinoihin, joita he eivät mielellään itsekään käyttäisi. Johtopäätös tästä on, että poikkeuksellisten ja huomiota herättävien tapahtumien yhteydessä viranomaisten pitäisi varautua tiedotuksen hoitamiseen pikemminkin liian raskaalla kuin liian kevyellä organisaatiolla.

Luottamus viranomaisten tiedotukseen ja muuhun toimintaan vaihtelee voimakkaasti eri journalistien välillä. Aasian katastrofin kaltaisessa tilanteessa toimittajilla ei siis ole yhtä ainoaa, ammattikunnalle tyypillistä toimintamallia, vaan *journalistit toimivat paljolti yksilöllisten ominaisuuksiensa mukaan*. Lisäksi yksilön toimintatapoihin vaikuttavat hänen edustamalleen organisaatiolle ominaiset käytännöt ja arvostukset. Viranomaisten kannalta tästä seuraa se, että kriisitilanteessa journalisteja ei ole syytä kohdella homogeenisena joukkona, vaan heidät olisi kohdattava yksilöinä, jotka tekevät työtään eri tavoin.

Vastavuoroisesti myös journalistien tulisi ymmärtää, että viranomaisetkin ovat ihmisiä, joilla on erilaiset luonteenpiirteet. Yksi saattaa antaa hyvinkin auliisti tietoja sallittujen rajojen puitteissa, kun taas toinen, ehkä asemastaan ja valtuuksistaan epävarmana, voi esiintyä turhankin pidättyväisesti ja kieltäytyä kaikesta yhteistyöstä journalistien kanssa. On kuitenkin muistettava, että viranomaiset joutuvat toimimaan huomattavasti tiiviimmin esimiestensä määräysten rajoissa, kun taas journalistit voivat käyttää tehtävänsä suorittamiseen hyvinkin paljon luovuutta ja omaa harkintavaltaa.

Demokraattisen ja avoimen yhteiskunnan perusteisiin kuuluu, että vapaa tiedonvälitys ja viranomaistoiminta pidetään selvästi erossa toisistaan. Median ja viranomaisten kohdatessa syntyy helposti myös kitkaa, koska niiden erilaiset yhteiskunnalliset roolit nähdään toisilleen vastakkaisiksi, vaikka todellisuudessa molemmat ovat yhteisen edun palveluksessa.

Viranomaisten keskuudessa tiedotustoiminta tulisi ymmärtää tärkeäksi osaksi kriisien hoitoa, niin ettei sitä pidettäisi pakkopullana. Sekä viranomaisten että journalistien koulutuksessa olisi nykyistä paremmin otettava huomioon toisen osapuolen kohtaaminen. Sosiaalisten taitojen ja viestinnän ymmärryksen laajentaminen säästäisi monilta turhilta yhteenotoilta ja lisäisi mahdollisuuksia hoitaa tulevaisuuden suuronnettomuudet entistä paremmin.

⁴ Tulkintoja tehtäessä on kuitenkin muistettava, että tämän tutkimuksen aineisto on keskittynyt perinteisen ns. laatumedian edustajiin. Mukana ei ole yhdenkään iltapäivälehdteen eikä aikakauslehden (erityisesti viihdelehdet) edustajien kertomuksia. Jos olisi ollut, kuva journalisteista olisi voinut hyvin erilainen. Lisäksi mukana olleiden välineidenkin sisältä löytyy varmasti eri tavoin ajattelevia toimittajia, ja todennäköisesti tähän tutkimukseen osallistui journalisteja eettisimmästä päästä.

KIRJALLISUUS

Dewey, John (1991)

The Public and its Problems

Athens: Swallow Press/Ohio University Press

Golding, Peter & Elliot, Philip (1979)

Making the News

London: Longman Group Ltd.

Heikkilä, Heikki (2001)

Ohut ja vankka journalismi.

Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla

Tampere: Tampereen yliopistopaino

Koljonen, Kari & Kunelius, Risto (2005)

On vain yhteinen suru. Onnettomuusjournalismin muutossuuntia

Kuurilasta Konginkankaalle 1957–2004

Journalismikritiikin vuosikirja 2005 (toim. Juho Rahkonen)

Tampere: Journalismin tutkimusyksikkö

Luostarinen, Heikki (1994)

Mielen kersantit. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa

Helsinki: Hanki ja jää

Möra, Tuomo (1999)

EU-journalismin anatomia. Mediasisältöjä muokanneet tekijät ennen kansanäänestystä 1994

Helsinki: Helsingin yliopisto, viestinnän laitos, sarja 1A/2/1999

Raittila, Pentti (1996)

Uutinen Estonia. Kriisiviestintä ja journalismin etiikka koetuksella

Tampere: Tampere University Press

Saari, Salli (2005)

Media – katastrofin uhrien vihollinen ja kriisiprosessin tukija,

Journalismikritiikin vuosikirja 2005 (toim. Juho Rahkonen)

Tampere: Journalismin tutkimusyksikkö

Shoemaker, Pamela J. & Reese, Stephen D. (1991)

Mediating the Message. Theories of Influences on Mass Media Content

London, New York: Longman Publishing Group

Tilastokeskus (2002)

Joukkoviestimet. Finnish Mass Media 2002

Helsinki: Tilastokeskus, kulttuuri ja viestintä 2002:3

Journalistien tietolähteet ja toimintaedellytykset Aasian katastrofin uutisoinnissa

Tehtävä ja asemapaikka	Kertomuksessa mainitut tietolähteet	Suhde viranomaisiin	Suhde silminnäkijöihin ja omaisiin	Omat journalistiset toimintaperiaatteet	Omat työskentelymahdollisuudet
1) <i>Sanomalehden toimittaja, Suomi</i>	UM:n infot television välityksellä, poliisin info ja matkailijoiden haastattelut lentokentällä, sukeltajien internetsivut, Suomeen palanneiden matkailijoiden puhelinhaastattelut.	Ilmailulaitos ja Finnair toimivat hyvin, poliisilta ja UM:itä puuttui yhteistyökykyä. Huonot järjestelyt lentokentällä. Epäluottamus virallista tiedotusta kohtaan. (ei mainintaa)	Tunsi joitakin tsunamista selviytyneitä, silti koki katastrofiuutisoinnin puhtaasti työtehtävänä.	Tiesi jo etukäteen, millaisia juttuja lentokentältä piti saada seuraavan päivän lehteen, otti myös tiukan deadline huomioon jo ennakoita.	Lentokentällä poliisi ei antanut eikä vähistanut tietoja toimittajille, turistien tulo toimittajien joukkoon oli hallitsematonta.
2) <i>Kuvatoimittaja, Suomi</i>	Kansainväliset kuvatoimistot, seurasi myös BBC:tä ja Euronewsia.	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	Valitsi kuvavirrasta sellaisia kuvia, joissa ei näytetty ruumiita ja kärsimystä kovin läheltä.	Mieli oli ahdistunut ja alakuloinen, työasiat vaivasivat kotonakin.
3) <i>Sanomalehden toimittaja, Suomi</i>	Reuters, AP ja STT, soitto Aasiassa työskentelevälle tutulle, puhelinhaastatteluja suomalaisista selviytyneistä.	Luottamus viralliseen tiedotukseen varsin vahvaa.	(ei mainintaa)	Ei ensin uskaltanut vetää mutkia suoriksi uhrimäärien suhteen, koska viranomaisetkin olivat varovaisella linjalla.	Työ oli sinänsä normaalia uutisten koostamista ja omien kommenttien tekoa. Kiire ja toimituksen johdon huono organisointitapa kuitenkin haittasivat.
4) <i>Sanomalehden toimittaja, Aasia</i>	Katastrofin uhrien ja viranomaisten haastattelut paikan päällä sekä oma havainnointi.	Thaimaalaiset viranomaiset avuliaita ja ystävällisiä – aina löytyi joku joka antoi lausuntoja, UM:n väki osittain passiivista ja ylimielistä.	Pääosin ymmärtäväinen ja empaattinen, moitti joitakin vähällä selvinneitä matkailijoita turhasta marinasta.	Perinteinen, ”vanhoillinen” tapa tehdä journalismia: merkittävien asioiden kertominen hyvien tarinoiden ja ihmisten kautta, ei ikinä viihteellisiä juttuja.	Tuhoalueella oli helppo työskennellä, liikkumista ja tiedonhankintaa ei rajoitettu tai haitattu. Väsymys oli kuitenkin ankaraa.
5) <i>Sanomalehden toimituksen esimies, Suomi</i>	Ensitiedot BBC Worldista, Suomen tv-uutiset ja teksti-tv, STT, selviytymistarinoita puhelinsoittoilla ja tekstiviesteillä, sukeltajien internet-sivut, sähköpostia silminnäkijöiltä.	Valitteli viranomaistiedotuksen hitautta ja hätäpuhelin toimimattomuutta.	Piti oman maakunnan ihmisten haastattelemista tärkeänä.	Halusi antaa lukijoille kokonaiskuvan katastrofin laajuudesta	Toimituksen yli johto ei reagoinut tarpeeksi ajoissa, organisoiti työn huonosti ja jätti työntekijät oman onnensa nojaan, henkilökohtaisesti työ oli raskas kokemus.

Tehtävä ja asemapaikka	Kertomuksessa mainitut tietolähteet	Suhde viranomaisiin	Suhde silminnäkijöihin ja omaisiin	Omat journalistiset toimintaperiaatteet	Omat työskentelymahdollisuudet
6) <i>Sanomalehden toimittaja, Suomi</i>	UM:n info, soitto Bangkokiin suurlähettiläälle, sukeittajien internet-sivut, soitto matkatoimistoon, sukeittajille ja Phuketissa olleelle uutistoimiston johtajalle, tv-uutiset	Luottamus viralliseen tiedotukseen, kovimmalta kritiikiltä putosi pohja, kun UM myönsi avoimesti virheensä, lentokentällä poliisi teki yhteistyötä.	Piti turistien haastattelemista lentokentällä kornina, tarkisti ensin huolellisesti halusiko ihminen puhua toimittajalle.	Ensin periaatteena tuhojen kansainvälisyyden korostaminen ja globaali näkökulma, myöhemmin piti virheenä sitä ettei suomalaisnäkökulmaa korostettu heti alussa.	Haastatteluihin meni valtavasti aikaa, läheskään kaikkia nauhoja ei ehtinyt purkaa, kova kiire, toimituksen johto epäonnistui aluksi työn organisoimisissa.
7) <i>Sanomalehden toimituksen esimies, Suomi</i>	Oman toimittajan raportit Aasiasta, UM:n infot, poliisin julkistama kadonneiden nimilista	Luottamus viralliseen tiedotukseen, julkaistiin vain virallisesti vahvistettua tietoa.	Yhden yksittäisen perheen kohtalon kautta pyrittiin hakemaan yleistä kuvaa.	Piti tärkeänä, ettei yksittäisillä uhreilla ”mässäillä”, silti pyrki välittämään myös tunteita, tasapainottelu kotimaisen ja kansainvälisen näkökulman välillä.	Tilanne oli uudenlainen, vanhat opit ja käytännöt katastrofiuutisoimista eivät enää päteneet.
8) <i>Sanomalehden toimittaja, Suomi</i>	MTV3:n Kari Lumikeron raportit, UM:n ja valtioneuvoston infotilaisuudet, paljon sähköpostia ja puheluita lukijoilta, joilta myös hyviä vinkkejä.	Varsin suuri luottamus viralliseen tiedotukseen, arvio viranomaisen toiminnasta pääosin myönteinen, jotkut UM:ssä olivat passiivisia.	Ymmärsi omaisten ja matkalaisten hätää sekä lentokentällä olleita turvajärjestelyjä.	Tuhojen laajuus näytti jo alkupävinä ylittävän virallisen tiedon, mutta varoi ottamasta uutisoimista kovin voimakasta etunojaa.	Juttujen aikarajojen pitämisessä teki tiukkaa, kiirettä, raskasta, kyyneliäkin tuli.
9) <i>Sanomalehden toimittaja, Aasia</i>	Haastattelut tuhoalueella, internetiä ja uutistoimistoja ei päässyt seuraamaan.	(ei mainintaa)	Varoi tunkeilemista, hyvin hienotunteinen suhtautuminen uhreihin.	Halusi kertoa, mitä näki paikalla omin silmin, kokonaiskuva jäi kotitoimituksen huoleksi. (ei mainintaa)	Tietoliikenneyhteydet takkuilivat, kokonaisnäkemystä tilanteesta oli vaikea muodostaa.
10) <i>Sanomalehden toimituksen esimies, Suomi</i>	Aluksi mm. Yle, MTV3 ja BBC, matkatoimistojen puhelinhaastattelut, teksti-tv, tiedotustilaisuus lentokentällä, oman levikkialueen asukkaiden haastattelut kentällä, omat lähteet kuten tuttavat.	Ihmetteli, miten UM:n ja matkatoimistojen tiedot tsunamialueen tilanteesta poikkesivat niin paljon, poliisit, Finnair ja ilmailulaitos olivat yhteistyöhaluisia.	Varoi tunkeilemista lentokentällä, hyvin hienotunteinen suhtautuminen uhreihin, lapsia ei yrittänyt kääntää haastatella		Toimittajien työnjako toimi hyvin, ja raportointi sujui.
11) <i>Lehtikuvaaja, Aasia</i>	Haastattelut ja kuvaaminen paikan päällä.	(ei mainintaa)	Kaikkensa menettäneiden ihmisten kuvaaminen tuntui tungettelulta	(ei mainintaa)	Satelliittipuhelin takkuili, kuvia jouduttiin lähettämään poikkeusjärjestelyin, mm. lankaverkon kautta.

Tehtävä ja asemapaikka	Kertomuksessa mainitut tietolähteet	Suhde viranomaisiin	Suhde silminnäkijöihin ja omaisiin	Omat journalistiset toimintaperiaatteet	Omat työskentelymahdollisuudet
12) Toimittaja, sähköinen media, Suomi	Sukeittaja puhelinhaastattelulla, tekstiviestejä paikalla olleelle omalle toimittajalle, valituneuvoston info.	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	Väsymys, ylimääräisiä uutislähetystyksiä.
13) Kuvatoimittaja, Suomi	Kansainväliset kuvatoimistot, muutama oma kuvaaja lähetettiin tuhoalueelle.	Arvio UM:n toiminnasta pääosin myönteinen ja ymmärtäväinen.	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	Olo oli viikon mittaan painostava, sunnuntaina jumalanpalveluksessa itki.
14) Sanomalehden toimittaja, Suomi	Yhteydet sähköpostilla ja puhelimella Phuketin sairaalan suomalaisuhreihin, käytti vastahakoisesti omia tuttujaan lähteinä.	(ei mainintaa)	Läheinen suhde onnettomuudessa mukana olleisiin.	Tunteista huolimatta juttuja syntyi toimittajan rutiimilla ja ”selkäytimellä”.	Vahva henkilökohtainen sidos tapahtumiin ja huoli ystävistä haittasivat keskittymistä uutistyöhön.
15) Kuvatoimittaja, Suomi	Kuvatoimistot, internetistä sai tietoa yllättävistäkin paikoista	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	Kuvahaussa keskityttiin uhrien ja sekasorron näyttämiseen, myöhemmin ihmiskohtaloihin.	(ei mainintaa)
16) Sanomalehden toimituksen esimies, Suomi	Ylen teksti-tv, STT, sukulainen Thaimaassa tavoitettiin puhelimella, oman leikkialueen ihmisiä puhelimitse paikan päältä.	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	Ristiriitaista tietoa ja kuvia tulvi varsinkin alussa, lehden pääjutun valinta oli siksi vaikeaa.
17) Sanomalehden toimittaja, Suomi	Silminnäkijöiltä tietoa puhelimitse ja tekstiviesteillä, sukeltajien internet-sivut, BBC:n internet-sivut, SPR:n kerääjien haastattelut.	Krp vaikei löytyneiden nimitystä, tuntui turhautavalta.	Ei olisi halunnut tehdä paljon juttuja ihmiskohtaloista, halusi antaa omaisille rauhan.	(ei mainintaa)	Tohkeissaan unohteli asioita ja teki virheitä, viikko oli raskas, ristiriitoja toimituksen johdon kanssa.
18) Sanomalehden toimittaja, Suomi	Turistien haastattelut ja lehdistötilaisuudet lentokentällä.	Lentokentällä poliisi esti toimittajia tekemästä työtään, muutenkin kriittinen arvio viranomaisista.	Ammatillinen, rutiininomainen suhtautuminen omaisiin ja uhreihin.	Kokenut toimittaja, ennakoi kiireen ja deadlinen jo hyvissä ajoin.	Kiire, juttujen aikarajojen pitäminen oli työlästä, muuten aivan tavallista uutistyötä.
19) Toimittaja, sähköinen media, Suomi	Ensitiето STT:n tekstiviestinä, viesti tutuille Sri Lankaan, UM:n info, lisäksi nimettömiä lähteitä ministeriöissä.	Ymmärtää viranomaisia, ei kukaan voinut aluksi tietää tuhojen laajuutta.	(ei mainintaa)	Ei pidä toimittajan tehtävänä arvostella viranomaisiedotusta.	Uran vaikein työtehtävä, tuntui raskaalta, tsunami tuli uniinkin.

Tehtävä ja asemapaikka	Kertomuksessa mainitut tietolähteet	Suhde viranomaisiin	Suhde silminnäkijöihin ja omaisiin	Omat journalistiset toimintaperiaatteet	Omat työskentelymahdollisuudet
20) Toimittaja, sähköinen media, Suomi	Puhelinhaastattelut lomalaisista ja Bangkokin suurlähettilästä, soitto matkatoimistoon, kännykkäyhteys omaan toimittajaan tuhoalueella, BBC:n internet-sivut.	Ristiriita UM:n tietojen ja silminnäkijätietojen välillä.	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	Esimies lomalla, työn organisointi vei aikaa, yhteydet Thaimaahan takkuilivat.
21) Lehtikuvaaja, Aasia	Kuvaaminen ja havainnointi tuhoalueilla.	Thaimaan viranomaiset olivat tehokkaita ja avuliaita.	Kaiken perustana on menehtyneiden ja heidän omaistensa kunnioittaminen.	Tavoitteena välittää kuvilla informaatiota ja tunteita sekä antaa suomalaisille kotimaassa kiinnostavia heidän surulleen.	Kuvien lähettämisessä teknisiä ongelmia, jälkeen päin katastrofin näkeminen aiheutti itkua ja painajaisia.
22) Toimittaja, sähköinen media, Aasia	Paikalliset haastattelut, havainnointi.	Suomen lähetystön edustajat ystävällisiä, mutta tilanteesta tietämättömiä, mikä on ymmärrettävää.	Uhrien haastattelu on tärkeää, kuitenkin heitä kunnioitetaan ja suostumuksen varmistetaan.	Suomalaistoimittajan velvollisuus on kertoa silminnäkijäkuvauksia, joita kansainvälisiltä uutistoimistoilta ei olisi saatu.	Paikan päälle päästiin liian myöhään (28.12.), ei käytännön esteitä toimitustyölle, tunteet kuitenkin nousivat pintaan.
23) Toimittaja, sähköinen media, Suomi	Lentokentällä tiedotustilaisuus ja matkailijoiden haastattelut, valtioneuvoston info, yhteydet sukeltajiin välikäsien kautta.	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	Ei erityisiä vaikeuksia, varsin tavallista uutistyötä.
24) Toimituksen esimies, sähköinen media, Suomi	Reuters, AFP, UM, matkatoimistot, ei saanut puhelinyhteyttä silminnäkijöihin.	Periaatteessa luottavainen UM:ää kohtaan, piti kuitenkin tietoja tässä tilanteessa epävarmoina.	(ei mainintaa)	Varautui koko ajan siihen, että uhrien määrä kasvaisi päivä päivältä.	Ei vaikeuksia, kuvaus työstä on ammatillisen viileä.
25) Toimituksen esimies, sähköinen media, Suomi	Kansainväliset uutistoimistot, BBC, MTV3, silminnäkijähaastattelut puhelimitse, yhteydenpito omiin paikan päällä olleisiin toimittajiin.	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	Pitäytyi virallisessa, vahvistetussa tiedossa, ei viitannut suomalaisuhreihin alussa jolloin tilanne oli epävarma.	Pientä erimielisyyttä toimituksen johdon kanssa työvoiman riittävydestä.

Tehtävä ja asemapaikka	Kertomuksessa mainitut tietolähteet	Suhde viranomaisiin	Suhde silminnäkijöihin ja omaisiin	Omat journalistiset toimintaperiaatteet	Omat työskentelymahdollisuudet
26) Toimittaja, sähköinen media, Suomi	UM, SPR, matkatoimistot, matkailijoiden haastattelut lentokentällä.	Yhteistyö viranomaisten, etenkin Krp:n kanssa sujui erinomaisesti.	Tsunamista selviytyneiden tulo lentokentälle sujui ilman mitään kummallisuksia.	Toimittajalle parasta surutyötä on yrittää tehdä koskettavia juttuja ihmisten surua lievittämään.	Hirvuihin kiire, paljon ylimääräisiä lähetyskiä, kuitenkin varsin tavallista uutistyyötä vaikka tapaus olikin epätavallinen.
27) Toimituksen esimies, sähköinen media, Suomi	Kansainväliset uutistoimistot, BBC	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	Uutispäällikkö ei pyynnöistä huolimatta hankkinut riittävästi lisätyövoimaa.
28) Toimituksen esimies, sähköinen media, Suomi	Työn luonteen vuoksi ei ollut suoraan yhteydessä tietolähteisiin.	(ei mainintaa)	(ei mainintaa)	Uutisprosessi kulki kohteilla, ammattimaisella tavalla, mutta tyyliin ja esitystapaan piti kiinnittää erityistä huomiota.	Ajankohta oli todella hankala uutistyyön kannalta, lommat olivat päällä, joutui yksin ottamaan vastuuta liian monista asioista.
29) Toimittaja, sähköinen media, Aasia	Uutistoimistojen juttuja taustaksi, silminnäkijähaastattelut tuhoalueella, krp:n ruumiintunnistusr ryhmän haastattelu, thaimaalaiset englanninkieliset lehdet, Phuketiin perustettu informaatiokeskus.	Krp:n ruumiintunnistajat olivat tiedotusmyönteisiä ja avuliaita, samoin Thaimaan-suurihettiä Heikki Tuunanen.	Uhrien kärsimys oli järkyttävää nähdä, silti piti onnettomuuden kokeneiden ihmisten haastattelemista tärkeänä.	Yritti valottaa sitä, miten paikalliset ihmiset voivat kaaoksen keskellä jatkaa elämänsä.	Työmatka oli fyysisesti raskas, muttei muita katastrofeja raskaampi, omaisten menetysten näkeminen otti koville, lopulta kyseessä oli kuitenkin vain työmatka.
30) Toimituksen esimies, sähköinen media, Suomi	Ensitiето tv-uutisten tekstiviestipalvelusta, omien toimittajien kuvauksia puhelimitse paikan päältä, teksti-tv, internet, puolituttuja paikan päällä,	Viranomaistieto oli jäljessä muista arvioista, median tehtävä on arvioida tuhojen laajuutta, viranomaisten selän taakse ei voi piiloutua.	(ei mainintaa)	Ihmisten tiedonjanoon pitää vastata, myös poikkeuksellisin keinoin, virallisen tiedon lisäksi tarvitaan yhä enemmän myös suoraa tietoa primäärlähteistä	Suora satelliittiyhteys omaan toimittajaan Thaimaahan kaatui teknisistä syistä, lomakauden takia toimituksessa oli niukat resurssit,